

žeme vysvětlit ani fungování metafor, ani jejich význam v lidském světě a potažmo ani úlohu myšlení. Ideu absolutní objektivní pravdy pokládají autoři vůbec za „společensky a politicky nebezpečnou“ (s. 176), neboť nárok na absolutní objektivitu v podstatě produkuje nárok na absolutní autoritu.

Namísto toho autoři doporučují chápat různé modely vědy jako arbitrární metaforické konstrukty – *mýty*, které „ukazují lidem cesty, jak pochopit zkušenost“ a „dávají našemu životu řád“ (s. 203). Pojem mýtus Lakoff s Johnsonem nepoužívají v pejorativním významu, což je důležité podtrhnout v Česku, kde se stalo tzv. „vyvracení mýtů“ oblíbeným sportem vědců a vědkyň. Tento postoj vede posléze k celkovému důrazu na odpovědnost při práci s vědeckými reprezentacemi. „Pokud by si lidé všeobecně uvědomovali, že věda neposkytuje absolutní pravdu, změnilo by to bezpochyby sílu i prestiž vědeckého společenství,“ říkají autoři. „Výsledkem by byl rozumnější odhad toho, co je to vlastně vědecké poznání a kde jsou jeho meze“ (s. 245). Podobně vyhraněnou sebereflexi můžeme jen přát i české sociologii.

Michael Voříšek

Andreas Pribersky, Berthold Unfried (eds.):
Symbole und Rituale des Politischen.
Ost- und Westeuropa im Vergleich
Frankfurt am Main, Peter Lang 1999, 299 s.

Politika jak známo ráda a často podléhá pokušení obsadit, podřídit si a využívat k vlastním cílům cizí, na první pohled „nepolitické“ sociální domény. Ze všech takových spanilých jízd politiky do jiných území budí za normálních okolností nejméně pozornosti její zasahování do kultury, asi proto, že k němu dochází neustále a kultura sama nešetří energií, aby je činila co nejméně viditelným. Tolerován je nikoli občasný flirt, ale dlouhodobý, ba permanentní poměr mezi politikou a kulturou. Politika bez kultury není před-

stavitelná. Kultura bez politiky je sotva více než utopický ideál.

Různé formy osudové přitažlivosti mezi politikou a kulturou v prostoru postkomunistické střední a východní Evropy i Evropy západní jsou předmětem sborníku *Symbole a rituály politického života*, vydaného dvojicí autorů Andrease Priberským a Bertholdem Unfriedem. Editori si vytkli za cíl obrátit čtenářovu pozornost k různým způsobům, jimiž je kultura používáno v politické oblasti k dosažení tak „mimokulturních“ a mimoestetických cílů, jako je volební vítězství, získání a udržení politické moci nebo upevnění podpory a legitimizace režimu.

Hned zkraje je třeba připomenout důležité rozlišení mezi (1) kulturou v antropologickém smyslu jako systémem sdílených významů a/nebo praktik (na definiční přesnosti pro účely této recenze naštěstí nezáleží) a (2) kulturou ve smyslu sociologie kultury coby kultury umělecké, tj. produkce a performance uměleckých děl zejména, ale zdaleka ne jen na špičkové úrovni. Politika jakožto sféra jednání vždy zasazeného do významového podloží a opírající se o prostředky symbolické komunikace je již svou podstatou „kulturní“ ve smyslu (1). Úvahy o pronikání politiky do oblasti kultury a používání kultury k dosahování politických cílů však chápou kulturu ve smyslu (2). Tato publikace, ostatně nejenak než významná část dnešní společenskovědní produkce na dané téma, tematizuje kulturu v obou významech zároveň. A přes všechnu s tím spojenou víceznačnost zřejmě právem: jak totiž vydělit zcela přesně a jednoznačně útvary vysoké umělecké kultury z masy symbolických obsahů kultury obecné, z níž umělecká kultura čerpá materiál a kterou tím artikuluje? A kudy vést zcela čistý řez mezi kulturními obsahy specificky politickými a kulturními obsahy „ostatními“? Jejich odlišení je vždy závislé na definici politického, kterou je třeba hledat opět kde jinde než v kultuře (ve smyslu antropologickém) samotné.

Ač je téma synergie mezi politikou a kulturou (ve smyslu 2) zřejmě obecně platné pro

všechny společnosti, u nichž se o nějaké politice a kultuře dá mluvit, jeho volba v případě recenzovaného sborníku vychází především z určité konkrétní historické příležitosti. Je-li vy- a zneužívání kultury v politice konstantou, pak tím spíše se objevuje v režimech vzniklých v důsledku mohutných sociálních převratů, a disponujících proto slabou legitimitou a o to větší snahou přetvořit společnost k obrazu svému. Pro oba velké totalitní či autoritářské režimy 20. století, jež se na nějakou dobu usadily v Evropě, fašismus i komunismus, je příznačné, že disponovaly mimořádně vysokou vůlí systematicky využívat kulturu v zájmu své sebezáchovy a reprodukce. Pád těchto režimů a nastolení režimů nového druhu – a zde se vynořuje ona příležitost, jež motivovala sestavení sborníku – pak představuje období, kdy staré kulturní obsahy ztrácejí svou moc nad společností a jsou nahrazovány obsahy novými. Živá paměť na teprve nedávno zmizelé kulturní rekvizity starého režimu i snaha přenést jejich čerstvě uvolněnou moc na symboly, rituály a různé nově „vynalezené“ kulturní artefakty bystří zrak pozorných účastníků tohoto sociálního procesu pro nuance, specifické vlastnosti i pravidelnosti vyskytující se v kulturních inventářích politiky. A to nejen v případě zemí postkomunistických, ale všech, jak ve svém úvodu správně podotýká B. Unfried. Vědomí pomíjivosti kulturních obsahů představuje motivaci pro zkoumání nejen těch z nich, které byly dočasně nebo navždy odloženy na smetiště dějin, ale také těch, které – prozatím – tvoří integrální součást politického života či mocenské strategie vládnoucích elit v politicky stabilnějších společnostech.

Priberského a Unfriedův sborník shromažďuje příspěvky věnující se minulým i současným kulturním obsahům politiky na obou stranách bývalé železné opony, od monumentálních architektonických realizací francouzského prezidenta Mitterranda až po stalinový klasicismus nejstarších částí moskevského metra. Vzhledem k celkovému počtu příspěvků (17) se ve zbývajících částech recenze budu věnovat jen některým.

První část sborníku obsahuje tři texty obecnějšího zaměření, které nabízejí různé úhly pohledu na roli kulturních forem, symbolů a rituálů v politice. Autor vstupní studie *Politické liturgie* Claude Rivièrè se zamýšlí nad funkcemi, strukturou a příčinami vzniku i zániku politických rituálů. V durkheimovském smyslu integrují společnost a potvrzují sociální řád, poskytují účastníkům pocit jistoty, že tento řád je dostatečně pevný, aby přetrval čas od času nevyhnutelně se dostavující otřesy. Dva následující příspěvky (Walter Seitter, Rüdiger Voigt) rozšiřují instrumentář politiky o další nepostradatelnou výbavu: magická jména, mýty, obrazy nepřítelů a zejména obrazy mediální a mediální inscenace, které si stále více a více přivlastňují – či „kolonizují“ – samu podstatu politického dění.

Kulturní svět (v obou výše rozlišených smyslech pojmu kultura) reálného socialismu v době jeho největšího mocenského rozmachu i těsně před jeho definitivním zhroucením zachycují tři případové studie. Birgit Sauerová analyzuje politickou inscenaci oslav 40. výročí založení NDR na podzim 1989; Birgit Müllerová odkrývá politickou funkci tak symbolicky přetíženého a obsahově prázdného snažení, jako byla činnost tzv. brigád socialistické práce, rovněž ve východním Německu; Josette Bouvard se zamýšlí nad symbolickými významy zakódovanými do architektury a výzdoby moskevského metra.

Autorky dospívají ke zjištění, která zde stojí za stručnou zmínku. Birgit Sauerová chápe oslavy 40. výročí NDR jako příklad současného zviditelňování a zneviditelňování typického i pro jiné komunistické rituály, jako byly První máj nebo oslavy bolševické revoluce. Politickou participaci širokého obyvatelstva, ideologický postulát, jež nebylo možno z učebnic marxismu-leninismu jen tak vyškrtnout, se reálný socialismus snažil reinterpretovat jakožto participaci na výdělečné práci. Zatímco ovšem skutečné procesy politického rozhodování probíhaly vskrytu za kulisy, všelidová participace na moci musela být kvůli legitimizování reálně socialistického

režimu při pravidelně se opakujících příležitostech alespoň vizuálně znázorňována, ba přímo fyzicky sehrávána. Fyzické předvedení mocenské vertikály (mocní na tribuně, ostatní pod tribunou) při těchto příležitostech symbolicky obnovovalo opotřebenou a stále častěji zpochybňovanou autoritu vládnoucí skupiny.

Analýza socialismu jakožto performanace, provedená na denících brigád socialistické práce v bývalé NDR, umožnila Birgit Müllerová proniknout pod povrch věci v otázce mocenské manipulace společnosti v posttotalitních režimech. Jak autorka zdůrazňuje, ideologie, jakkoli byla vyprázdněná a nepřesvědčivá, ve společnosti působila, a co je důležitější, vykonávala svou moc skrze svobodně jednající subjekty. Následuje popis praktik tzv. socialistické soutěže: vymyšlených nebo zkreslujících zápisů do deníku brigády, kvapného vyvěšování nástěnek z obavy, aby ředitel oddělení nepřipravil o prémii, zkrátka všeho toho, co lze ve stručnosti označit za „reprodukcii živých obrazů, které již neměly žádný vztah k realitě, ale díky nimž se dalo žít v míru se systémem“ (108). Jakkoli dětinské se toto počínání může jevit, jeho neúprosná racionalita autorce neuniká: nešlo konec konců o nic menšího než o „gesto podrobení se logice systému plánovaného hospodářství“.

Ještě zlověstnějších souvislostí se ovšem lze dopátrat při rozboru systému symbolického značení moskevského metra, jehož centrální části byly vybudovány za Stalinova života a neměly se stát ničím menším než jednou obrovskou „podzemní katedrálou stalinismu“. Tak jako jiné kulturní artefakty vzniklé v dobách vrcholného politického terorismu i moskevské metro je přehlídkou těch nejvíce služebných poloh špičkového umění. A chce se dodat, že na rozdíl od Šostakovičovy hudby zdánlivě spořádanou a uklidňující uměřenost stalinského klasicismu v případě metra ani ojediněle nenarušují trhliny, jimiž se na povrch dere veškeré tragično doby. Josette Bouvard však upozorňuje na to, že tento symbolický svět také prodělával svůj

vývoj: nacionální prvky se ze známých důvodů objevují poprvé ve stanicích metra postavených během 2. světové války. A po roce 1956 zmizel ze symbolického systému metra ten jeho článek, ke kterému měly všechny ostatní poukazovat: obličeje Hospodáře byly na mozaikách nahrazeny portréty Lenina...

Následující oddíl čítající pět příspěvků se věnuje souborům mezi symboly starého a nového politického řádu v postkomunistických společnostech. Ágnes a Gábor Kapitány popisují změnu režimu v Maďarsku jakožto změnu symbolickou. Nové symboly se utkaly se symboly starého řádu o moc nad myšlením, citěním a – což je pro politiku nejdůležitější – volebním chováním občanů. Hned vzápětí se však rozpoutal boj mezi novými symboly různých typů, rodokmenů a stupňů sofistikovanosti. Konečného vítěze této bitvy symbolů zobrazuje doprovodná fotografie, na které láhev Pepsi-Coly zastihuje budovu maďarského Parlamentu. To neodráží pouze všednodenní dominanci komerčních symbolů na ulicích postkomunistických měst, ale také a především hluboké vzájemné prorůstání ekonomiky a politiky, tak příznačné nejen pro Maďarsko.

Do stejné sekce náleží i jediný český příspěvek, jehož autor, historik Jiří Pokorný, se zabývá osudy politických památníků na československém území v průběhu 20. století. Pokorný ve svém výkladu ukazuje, jak se vlny politicky inspirovaného budovatelství střídaly s vlnami neméně politického ikonoklasmu po každém z mnoha přelomových letopočtů. Mluvil-li Maurice Duverger v souvislosti s politickým vývojem Francie po Revoluci o „valčíku ústav“, nabízí se tu analogicky řeč o českém „valčíku pomníků“. Máloco dokládá neustálenost a rozháranost politických poměrů v českých zemích lépe než příběhy mnoha z nich, a snad na prvním místě historie dlouho nenaplněných projektů na výstavbu Masarykova pomníku v Praze.

Odpovídá logice sborníku, že jeho poslední sekce obsahuje analýzy symbolických nástrojů politiky v etablovanějších demokraciích. Vedle případových studií k rakouské